

ERZURUM YAKUTİYE MEDRESESİ TÜRK İSLAM ESERLERİ VE ETNOĞRAFYA MÜZESİNDE SERGİLENEN XIX. YÜZYILA AİT ÜÇ HALININ MOTİF, RENK VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Arş. Gör. Hurisel HATİPOĞLU*

GİRİŞ

1984 yılından 1994 yılına kadar Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce onarılmış olan Yakutiye Medresesi, 29 Ekim 1994 tarihinde Türk İslam Eserleri ve Etnoğrafya Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden hemen sonra başlayan Anadolu'yu değişik amaçlı mimari eserlerle donatma çabası bütün tarihi olaylara rağmen devam etmiş ve Selçuklu dönemi geleneksel mimari tarzı Yakutiye Medresesi'nde de sürdürülerek anıtsal bir yapı ortaya çıkarılmıştır.

Yakutiye Medresesi'nde sergilenen eserler, bölge kültürü ve sanatı ile ilgili etnoğrafik eserlerdir. Sergilenen eserler; kadın takıları ve giysileri, kumaş eserler, silahlar, madeni mutfak eşyaları, ehram, halı ve kilim dokumaları, yazmalar, tarikat ve tartı aletleri, Erzurum odası, Selçuklu seramikleri, kemer ve köstekler, ayrıca Oltu taşından yapılmış eserler yer almaktadır.¹

Makale konusu olarak seçilen üç halı örneği tarafımdan XIX. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Üç halı; yöre, motif, renk ve kompozisyon özellikleri birbirlerinden farklılık arz etmekte olup, aynı döneme ait olmalarından dolayı incelemeye değer görülmüşlerdir.

1 Nolu Örnek :

Envanter No 11 - 82 Sivas yöresine ait halı seccadedir. 115 x 170 cm. boyutlarında, 1 dm.² de 45 x 45=2025 düğüm vardır. Atkı ve çözgüsü yündür.

Seccade dıştan içe doğru dört adet bordür ve bordürler arasındaki ince se-deflerden meydana gelmiştir. Zemin alanı yukarıya doğru basamaklı bir mihrabiye ile sonuçlanır. (Şekil 1)

Mihrabiye'nin üçgen olan uç kısmında, uçları yukarıya gelen bir hilal motifi yer almıştır. Mihrap köşelerinde yanyana duran stilize çiçekler ve yıldız motifleri bulunmaktadır. Mihrap boşluğunda ise aşağıdan yukarıya doğru bir vazö ve içinde stilize çiçekler yer almıştır. (Şekil 2). Bu motifin üstünde de bir çiçeğin yandan kesiti görülmektedir. Mihrap zemin rengi koyu ve tatlı bir mavidir. İçten dışa doğru bir anlatım izlenirse, koç boynuzlu bir sedef, daha sonra stilize gül, karanfil ve sümbüllerden oluşan çiçek buketli ince bordür, koyu mavi zemin

*Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü.

¹T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Erzurum Müzesi Broşürü, İş Bankası İktisadi, Ankara, 1984.

üzerine yerleşmiştir. İkinci kalın bordürde bir çiçeğin yan kesiti ve ayrıca tepeden diğer bir çiçek görüntüsü dallarla birleştirilmiştir. (Şekil 3) Tekrar eden diğer kalın bordür içten itibaren birinci bordüründaha detaylı ve büyükçe verilmiş halidir. Yine bu bordür de gül ve sümbüllerden oluşmuştur. (Şekil 4) En dıştaki kalın bordürde ise diğer bir ço örnekte rastladığımız sekiz kollu yıldız motifinden stilize yaprakların çıkmasıyla meydana gelmiştir. Seccadede kullanılan renkler: Beyaz, mavi, yeşil, kırmızı, turuncu, sarı ve siyahtır. (Resim 1)

Resim 1. Sivas yöresine ait halı seccade

2 Nolu Örnek :

Envanter No 33 - 82 Kars Karapapaklar'a ait halı örneği 130 x 350 cm. boyutlarında, 1 dm² de 30 x 30=900 düğüm vardır. Atkı ve çözgü mor koyun yünündendir. Halı dıştan içe doğru genişlikleri değişik dört sıra bordürden oluşmuştur. İnce uzun zemin alanı, iki kenarı ile birbirine birleşen on tam, bir de yarım altıgenden meydana gelmiştir. Bu altıgenlerin ortasında kancalı bir motif yer almıştır. Anadolu dokumalarında bu motife "Ejder" veya

² Neriman GÖRGÜNAY, *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kallite ve Desenleri*, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilat ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1984 s. 2

“Türkmen Gülü” denilmektedir.² (Şekil 5) Bu ana motifin içi küçük baklavalalar ve “Elma şakı” denilen motifle dolgulanmıştır. İçten itibaren ince bordürde kırmızı zemin üzerine lacivert renkli “ok başı” motifi yerleşmiştir. (Şekil 6)

İkinci bordürde ise elma şakı ve haça benzeyen bir motif kullanılmıştır. Üçüncü ve geniş bordür zemini beyaz olup, diğer zemin renkleri farklı uç uca değen baklavalardan oluşmuştur. (Şekil 7) Boyuna olan bordürde ise baklavaların yanlarından birer şerit çıkmıştır. En dış ince bordür birinci bordürün devamıdır. Halıda kullanılan renkler; lacivert, mavi, yeşil, turuncu, kahverengi, kırmızı ve beyazdır.

Atkı ve çözüşünde mor koyun yünü kullanılması , genel motif, renk ve kompozisyon özelliklerinden dolayı halının Kars'ta yaşayan Karapapaklar tarafından dokunduğu söylenebilir.³

Karapapaklar'ın kuzey Azerbaycan ile Gürcistan'da yaşayanları tamamı ile Türkiye'ye göç ederek Kars ve Muş illerine yerleştirilmiştir. İran topraklarındakiler ise daha 1928 yılı Rusya-İran harpleri sırasında bu bölgelere gelip yerleşmişlerdir. Karapapaklar, kendilerinden

Resim 2. Kars Karapapaklara ait halı.

³ Harmaza GÜNDOĞDU, “Erzurum’dan Bir Grup Dokuma”, I. Uluslararası Türk Halı Kongresi, İstanbul, 7-14 Ekim 1984, Kongrede Sunulmuş Yayınlanmamış Tebliğ, s.11.

⁴ Ahmet CAFEROĞLU, “İran Kavimleri”, *Türk Kavimleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Serii III, S.A 13, Ankara, 1983, s.30

çok daha fazla olan yerli halk ile karışmışlar ve Türk aşiretlerine girerek hizmet vermişlerdir⁴

3 Nolu Ömek :

Envanter No 37 - 8,3 Kafkas Kazak halısı 104 x 220 cm.boyutlarında, 1 dm² de 28 x 28=784 düğüm vardır. Atkı ve çözgü yündür. Halının zemini ortasından ince bir bordürle 6 x 2=12 kareye bölünmüştür. Bütün Kafkas halılarında olduğu gibi, Kazak halıları da geometrik desenlere sahiptir. Bu desenler gayet büyük ve belirgindir.⁵

Her kare alanın ortasında basamaklı sekizgen bir form içerisinde Kazak halılarında çok kullanılan kanatlarını açmış stilize bir kartalı andıran ışınvari şekiller yer almıştır. (Şekil 8) İki kare alanı birbirine birleştiren boşluklarda basamaklı üçgen bir form oluşmuştur. (Şekil 9) Zemindeki yeşil renk. diyagonal bir şekilde sıralanmıştır. Zeminin ortası da dahil olmak üzere tüm halıyı çevreleyen ince bordürde bir sıra küçük stilize kartal motifi (Şekil 10). üç tane yanyana baklavalara ve ters "S" yani çakmak motiflerinden oluşmuştur. Bu motife düz dokuma yaygılarda çok rastlamaktayız. Halıda kullanılan renkler; Koyu kahve, gül kurusu, sarı, beyaz

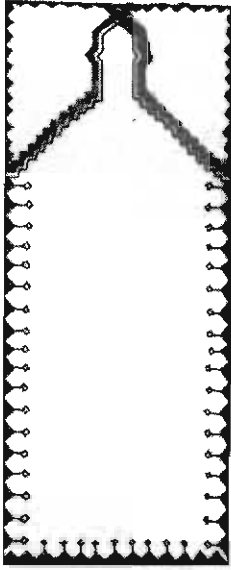
Resim 3. Kafkas Kazak Halısı.

⁵ Hermann HAACK, *Doğu Halıları*, Çeviren Neriman Girişken, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975, s.13.

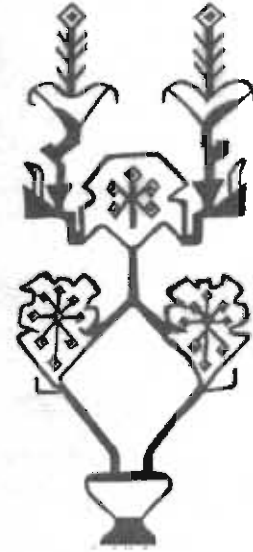
ve yeşildir. (Resim 3)

SONUÇ

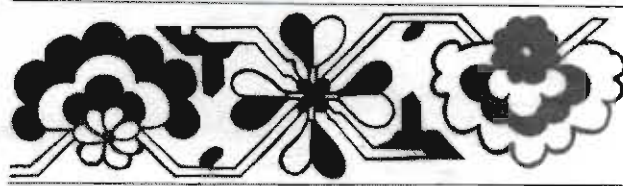
İncelenen üç dokuma motif, renk ve kompozisyon özelliklerinin farklılığı, aynı dönem olma özelliği yönünden ise müzede bulunan diğer dokumaların içinden seçilmiştir. Yakutiye Medresesi Türk İslam Eserleri ve Etnoğrafya Müzesinde Araştırma Tarihi içinde on beş adedi düğümlü, on yedi adedi düz dokuma tesbit edilmiştir. Bu dokumaların büyük bir bölümü sergi salonlarının yeterli olmaması nedeni ile teşhire sunulamamaktadır. Sunulamayan eserler müze deposunda korunmaktadır. Tüm örneklerin sürekli değiştirilerek halkın izlenimine sunulması sağlanmalıdır. 1997 yılında tarafımdan Yüksek Lisans Tez konusu olarak incelenmiş, müzedeki 32 dokumanın içinden ne yazık ki Erzurum yöresine ait kilim ve halı örneklerine rastlanmamıştır. İlgililerin ve halkın bu konuya daha hasasiyetli yaklaşmaları gerektiğine inanıyorum.

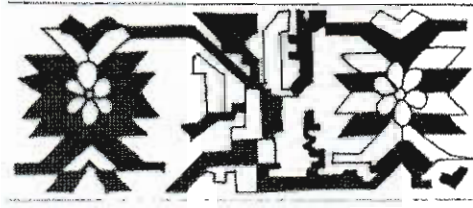
Şekil 1

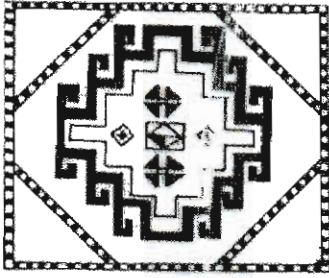
Şekil 2

Şekil 3

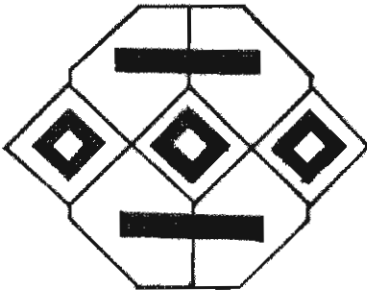
Şekil 4

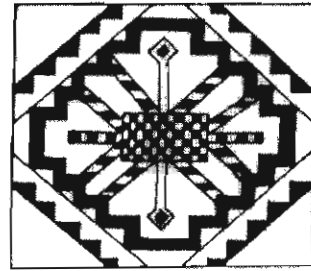
Şekil 5

Şekil 6

Şekil 7

Şekil 8

Şekil 9

Şekil 10

KAYNAKÇA

- CAFEROĞLU, Ahmet, "İran Kavimleri", **Türk Kavimleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri III, S.A 13, Ankara, 1983.
- GÖRGÜNAY, Neriman, **Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri**, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilat ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1984.
- GÜNDOĞDU, Hamza , "**Erzurum'dan Bir Grup Dokuma**", I. Uluslararası Türk Halı Kongresi, İstanbul, (Kongrede Sunulmuş Yayınlanmamış Tebliğ), 7-14 Ekim 1984.
- HAACK , Hermann. **Doğu Halıları**. Çeviren; Neriman Girişken. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975.
- T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **Erzurum Müzesi Broşürü**, İş Bankası Basımevi, Ankara, 1984.